ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ТА БЕЗПЕКА 13.09.2023 | Марсель Рьотіг

Чи готовий Захід заповнити російський вакуум на Південному Кавказі?

У війні з Азербайджаном Вірменія завжди розраховувала на підтримку Росії, але розчарування бездіяльністю останньої штовхає на ризик

Глухий кут, що в нього зайшли переговори між Вірменією та Азербайджаном, блокада Лачинського коридору, нарощування військової присутності на кордонах – усе це підігріває страх нової війни на Південному Кавказі. У цій небезпечній ситуації Вірменія робить ставку на дипломатичну конфронтацію з Росією (наразі фактичним союзником), оскільки від Москви не можна очікувати ні політичної підтримки, ні зброї. Російське керівництво відчуває потребу терміново підкреслити свою значущість на Південному Кавказі. Вірменія тим часом поступово розвертається в бік Заходу. Зростання напруженості – також ознака того, що епоха російського панування в регіоні добігає кінця. Чи готова Європа заповнити російський вакуум?

Картина нагадує переддень війни 2020 року: дедалі більше аматорських зйомок азербайджанських військових колон як у напрямку Нагірного Карабаху, що належить Азербайджану за міжнародним правом, але населений переважно вірменами, так і в азербайджанському анклаві Нахічевань; почастішання польотів азербайджанських вантажних літаків з союзних Ізраїлю і Туреччини до Азербайджану (незалежні спостерігачі припускають, що це поставки зброї); часткова мобілізація азербайджанських військових для проведення навчань; кадри переміщення батареї вірменських РСЗВ до кордону; нещодавні перестрілки з пораненими та загиблими. Все це змушує боятися найгіршого.

Подальша блокада Лачинського коридору й питання відкриття шляхів постачання, побоювання неминучого геноциду в Карабаху, висловлені колишнім головним прокурором Міжнародного кримінального суду Окампо, роблять майбутнє невизначеним.

Внутрішні суперечки в керівництві невизнаної Республіки Арцах про правильний курс щодо Азербайджану – між жорсткою позицією і готовністю до прямих переговорів – лише посилюють це. З одного боку, прем'єр-міністр Вірменії Нікол Пашинян нещодавно визнав територіальну належність Нагірного Карабаху до Азербайджану, оскільки це, ймовірно, єдиний спосіб змусити Азербайджан також визнати територіальну цілісність і кордони Вірменії. З іншого боку, вірменське керівництво вимагає захисту для вірмен, які живуть у Карабаху, але без міжнародної підтримки воно занадто слабке, щоб наполягати на цьому.

За традиційним вірменським баченням ця підтримка – Росія. Теоретично дві тисячі російських солдатів охороняють Лачинський коридор, єдину артерію постачання Нагірного Карабаху, як миротворці. Теоретично. Насправді ж вони вирізняються своєю бездіяльністю. Російські миротворці не завадили встановленню азербайджанського КПП – явному порушенню угоди про припинення вогню від 2020 року. Навпаки, це сталося в межах видимості їхньої бази. В політичному плані Росія, очевидно, визнала свою слабкість і тому змінила пріоритети на Південному Кавказі. Якщо раніше Москва була зацікавлена в збереженні статус-кво, то тепер вона відкрито заявляє про необхідність визнання карабахськими вірменами влади Баку над спірною територією.

Ні для кого в Єревані не секрет, що Росія не постачала ні зброї, ні боєприпасів у минулі місяці, хоча вірменська сторона за них платила

З 2020 року Єреван дедалі більше розчаровується в Москві. Кремль, вочевидь, цурається легітимізованого народною революцією та демократичними виборами прем'єр-міністра Нікола Пашиняна й хоче повернення в Єреван старих (пов'язаних з Москвою) авторитарних клік. Так, у вересні минулого року, коли нова ескалація між Вірменією та Азербайджаном призвела до загибелі близько 400 осіб, а Азербайджан зміг захопити вигідні з воєнної точки зору висоти на вірменській території, Москва не відреагувала ні засудженням Азербайджану, ні наданням допомоги, яку вона мала б надати згідно з двосторонньою угодою та в рамках ОДКБ і про яку Вірменія тоді також марно просила. Крім того, ні для кого в Єревані не секрет, що Росія не постачала ні зброї, ні боєприпасів у минулі місяці, хоча вірменська сторона за них платила.

Єреван починає відчувати, що на тлі воєнної загрози та зміни поведінки Росією йому більше немає чого втрачати. Нещодавно МЗС Вірменії звинуватило Москву в «повній байдужості» до азербайджанських нападів на вірменську територію. А Пашинян на додачу заявив на початку вересня, що російські миротворці «не впоралися з завданням», допустивши блокаду Нагірного Карабаху, і що з боку Вірменії було «стратегічною помилкою» покладатися на партнера. Пашинян пояснив італійській газеті *La Repubblica*, що архітектура безпеки Вірменії була «на 99,999 процента пов'язана з Росією», в результаті чого країна залишилася без військової підтримки й поставок боєприпасів після повномасштабного вторгнення Росії в Україну: «Скуштувавши гіркі плоди цієї помилки, ми [зараз] робимо слабкі спроби диверсифікувати нашу політику безпеки», – сказав Пашинян. Чи не натяк це на ризиковану зміну курсу?

Речниця МЗС Росії Марія Захарова заявила, що важливо нести відповідальність за власні дії, а не намагатися перекласти провину на когось іншого. Прессекретар Путіна Пєсков навіть вважав за потрібне додати, що, хоча «нові події» змінили ситуацію в регіоні, це не означає, що Росія «якимось чином обмежить свою діяльність». Ба більше, Росія продовжить відігравати роль гаранта безпеки.

Та за словами Пашиняна слідують і справи.

Минулого тижня Вірменія вперше з початку російського вторгнення в Україну відправила Україні гуманітарну допомогу. Вантаж особисто супроводжувала Анна Акопян, дружина Пашиняна. Хоча вірменське керівництво дуже симпатизує Україні, воно донедавна утримувалося від будь-яких, навіть невеликих, жестів через залежність [від Росії]. Те, що цей жест було зроблено цього тижня – ймовірно, не збіг.

Оголошення про спільні військові навчання Вірменії та США у вересні з метою підготовки миротворців стало абсолютною несподіванкою

Оголошення про спільні військові навчання Вірменії та США у вересні з метою підготовки миротворців стало абсолютною несподіванкою. Привід радше вигаданий, адже Вірменія, попри досвід присутності в Косово та Афганістані, не надто відома як миротворець. Це одразу викликало роздратування Москви.

Ще більше розізлив [Росію] початок ратифікації вірменським парламентом Римського статуту. За офіційною версією, Вірменії потрібна можливість подавати до Міжнародного кримінального суду

на Азербайджан. Проте цей крок також означає, що президент Путін не зможе їздити до Вірменії в майбутньому, оскільки там його буде заарештовано.

Вірменське керівництво робить ризикований крок. Бурхливої реакції Москви навряд чи варто чекати, щонайбільше будуть заходи рівня заборони імпорту окремих товарів (наприклад, вірменську молочну продукцію вже було заборонено ввозити кілька місяців тому). Водночас треба мати на увазі, що в разі нової війни Росія, найімовірніше, не стане на захист Вірменії. По-перше, Росія надто зосереджена на Україні, тож просто не зможе втрутитися, по-друге, постає питання, чи хоче Москва цього взагалі: ще одна програна війна, вочевидь, стане кінцем політичної кар'єри Пашиняна. Тож, можливо, Москва розраховує на те, що в такому разі до влади у Вірменії знову прийде більш промосковське керівництво старого зразка, а молода, крихка вірменська демократія виявиться лише коротким інтермецо?

Якщо новий курс вірменського керівництва виявиться стійким і успішним, європейці опиняться перед вибором: чи готові ми заповнити російський вакуум на Південному Кавказі, чи залишимо це поле для Туреччини, найближчого союзника Азербайджану? І чи готові ми допомогти молодій вірменській демократії?

Якщо новий курс вірменського керівництва виявиться стійким і успішним, європейці опиняться перед вибором

Росія має близько 10 тисяч солдатів у Вірменії, на кордонах з Азербайджаном, Іраном і Туреччиною, а також 2 тисячі солдатів в Азербайджані вздовж Лачинського коридору. Збройні сили Вірменії тісно пов'язані з Росією: наприклад, система протиповітряної оборони без співпраці з Росією була би фактично неефективна, за винятком окремих елементів.

Починаючи з цього року, ЄС робить за допомогою місії цивільних спостерігачів більше, ніж наважувався робити будь-коли раніше. Довіра вірмен до місії дуже висока. Вони хотіли б, щоб місія поширювалася на азербайджанський бік кордону й передбачала сильніші, тобто також військові, елементи та можливості. Час Росії спливає. У 2025 році мандат, що стосується Лачинського коридору, закінчиться, й тоді Азербайджан стане першою країною на Південному Кавказі без російської військової присутності. Існування найбільшої російської військової бази в Ґюмрі, Вірменія, також закріплено договором лише на обмежений період, наразі до 2044 року. Оскільки Росія не має сухопутного сполучення з

Вірменією (між ними розташована Грузія, яка прагне вступити до ЄС і НАТО) і буде заклопотана внутрішніми проблемами після ймовірної поразки в Україні, російська присутність у Вірменії здається не такою вже й непохитною.

Хай там як, зміна курсу Пашиняном дуже резонує з настроями молодого покоління вірмен. Понад 30 років питання Нагірного Карабаху було ключовим для вірменської нації і, здавалося, визначало всю політику. З визнанням належності Карабаху до Азербайджану цей період закінчився. Якщо запитати молодих людей у Вірменії про надії на майбутнє, то виявиться, що їх об'єднує мрія про демократичну, європейську Вірменію. Та чи готова Європа прийняти цю надію? Безвізовий режим для Вірменії, яка вже має тісні зв'язки з ЄС через діаспору, був би першим кроком, посилення присутності – за можливості також військової – другим. У довгостроковій перспективі дебати про європейську перспективу для Вірменії стають дедалі вірогіднішими.

Переклад з німецької Дар'ї Прусенко

Марсель Рьотіг
Тбілісі

Марсель Рьотіг (Marcel Röthig) очолює регіональний офіс Фонду ім. Фрідріха Еберта на Південному Кавказі та відповідає за Грузію, Вірменію та Азербайджан. Раніше він працював в офісах Фонду в Україні та Республіці Молдова, Російській Федерації та Білорусі.